

REPREZENTACIJA EPSKIH JUNAKA U PJESMAMA BOŠNJAČKOGA KRAJIŠKOGA PJEVAČA MUJE VELIĆA

SAŽETAK

U središtu ovoga rada nalaze se epske pjesme krajiškoga kazivača Muje Velića zapisane u zbirci Milmana Parryja. Rad je usmjeren na predstavljanje epskih junaka, na konstrukciju njihovih identiteta oblikovanih junaštvom i borbama, ali i prizorima porodične intime, te na razotkrivanje herojskog kulturnog koda koji ih određuje. Analiza i interpretacija pokazuju da su identiteti ovih glasovitih likova raspolučeni između ratničke sfere i unutarnjeg prostora odaje, kule i avlije. U bojevima su vrhunske mejdandžije, dok se u privatnosti otkrivaju kao izrazito emotivne osobe, posebno u odnosu prema slabijima i nemoćnijima. Tumačenje pjesama koje je ispjevao bihački kazivač Mujo Velić pokazuje u kojoj je mjeri bošnjačka krajiška epika oslikala krajiškog čovjeka i njegov način života.

Ključne riječi: bošnjačke epske pjesme, Mujo Velić, identitet, epski junaci, (de)heroizacija, interkulturalna dimenzija.

1. Uvod

Epske pjesme, u svojoj suštini, uvijek govore o životu i svijetu koji ih okružuje. Kroz njih progovara čovjek svoga vremena – sa svojim radostima, tugama, nadama i strahovima. Upravo zato u sebi nose univerzalnu dimenziju: iako nastale davno, i danas snažno djeluju na savremenog čovjeka.

Jedan od najistaknutijih kazivača bošnjačkih krajiških epskih pjesama, Mujo Velić, u sebi je sjedinio izniman pjesnički dar s izvrsnim poznavanjem tradicije pjevanja i zavičajnog prostora u kojem je živio. U svojim je pjesmama s posebnom pažnjom oblikovao je likove bošnjačkih krajiških junaka, prikazujući njihove živote i podvige. Ti junaci nisu predstavljeni samo kao neustrašivi ratnici, već i kao ljudi velikog srca i plemenite duše. Upravo takve pjesme donose

ne samo model herojstva nego i snažan, sugestivan izraz koji ostavlja trajan dojam na slušaoca.

Cilj ovog rada jeste analiza i interpretacija odabranog pjesničkog repertoara Muje Velića, pri čemu se posebna pažnja posvećuje načinu na koji su epski junaci predstavljeni, njihovim životnim putevima i odnosima koje grade – kako na mejdanima, u časovima borbe i iskušenja, tako i u prostoru vlastitog doma.

Korpus istraživanja sadrži primjere epskih pjesme Muje Velića koje su pronađene u čuvenoj Parryjevoj zbirci usmene književnosti (*The Milman Parry Collection of Oral Literature*). Radi se o pjesmama *Dizdarević Meho i Buničević Mujo u sužanjstvu*, *Tri silena bana udaraju na Undur*, *Ženidba Hrnjice Halila i Vid Karlović i raja ispod Kraja*, koje su u rukopisu, pa je dodatni napor, ali i značaj ovoga rada u transkripciji ove četiri epske pjesme. Osim toga u korpus su uključene i dvije pjesme pronađene u studiji *Serbo-Croatian Heroic Songs*. Radi se o pjesmama *Ženidba Ograšović Ale* i *Ženidba Omerbega od Varada* koje su, također, transkribirane.

Imajući u vidu da je ova tema do sada malo istražena, ovaj rad ima značaj za sadašnju usmenokritičku i savremenu kritičku scenu. Metode korištene u radu jesu komparativna i metoda rada na tekstu.

2. Proučavanje bošnjačke epske pjesme

Kosta Hörmann, folklorni radnik i publicista, svojim zbornicima *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini I i II* (1996) uveliko je doprinio proučavanju bošnjačke epske pjesme. Unutar južnoslavenske usmene epike izdvojio je bošnjačku epiku, koja se razvijala paralelno sa hrvatskom i srpskom epikom.

Bosanskohercegovačka istraživačica usmene književnosti Đenana Buturović u predgovoru *Usmene epike Bošnjaka* (1995) ističe upravo Hörmannov značaj za proučavanje bošnjačke epike. Istraživački rad Đenane Buturović je veoma značajan za proučavanje bošnjačke epske pjesme. Ova istraživačica u radu „Bošnjačka epika u svjetlu dosadašnjih proučavanja” (1998) primjećuje kako se na bošnjačku epiku gledalo s aspekta političke ideologije, a kako je ipak s vremenom, osnaženo uvjerenje da ova epika označava poseban specifikum Bošnjaka.

Za proučavanje bošnjačke epske pjesme su značajni i sljedeći istraživači: Luka Marjanović, Matija Murko, Friedridch Krauss, Millman Parry i Albert Lord.

Dvojicu američkih istraživača, Millmana Parryja i Alberta Lorda, interesovao je način sastavljanja i prenošenja epskih pjesama. U potrazi za odgovorom na homersko pitanje, oni su se bavili južnoslavenskom usmenom

epskom pjesmom, posebno bošnjačkom krajiškom epikom. Ovi istraživači uočili su da jedan epski pjevač može ispjevati ep ili epsku pjesmu, zahvaljujući korištenju formula i tema u svome izvođenju. Američki istraživač Albert Lord je za teoriju usmene književnosti donio glasovitu studiju *Pevač priča* (1990), u kojoj je dao sveobuhvatnu definiciju epske pjesme.

Kratko rečeno, usmena epska pjesma predstavlja pripovednu poeziju sastavljenu na način koji su kroz mnoge naraštaje razvijali pevači priča, ne znajući da pišu; on se sastoji u građenju metričkih stihova i polustihova posredstvom formula i formulnih izraza i građenju pesama korišćenjem tema. (Lord 1990: 21)

Millman Parry i Albert Lord studioznim su proučavanjem epske pjesme Južnih Slavena, posebice proučavanjem bosanskohercegovačke i bošnjačke epske pjesme, teorijski obrazložili postojanje formula u epskim pjesmama. „Formule su fraze, zavisne rečenice i rečenice te specijalizovane poetske gramatike.” (Lord 1990: 77)

S vremenom, unutar bošnjačke epske pjesme izdvojio se poseban tip pjesme – krajinski tip, o kojem je najviše pisao Alois Schmaus u studiji *Studije o krajinskoj epici* (1953). Ovaj njemački folklorist naglašava da su bošnjački krajiški epski kazivači bili vrlo talentirani, te da se je bošnjačka epska pjesma umnogome više razvijala u odnosu na hrišćansku. Osim toga, on bilježi da se u bošnjačkoj epici desio proces epizacije. Schmaus je opisao osnovne specifičnosti ove epike, kao što su: konzervativizam, vraćanje u prošlost, udvajanje radnje, tematika ženidbe, svatova, sužanjstva, sklonost opširnosti i kićenju, centralna uloga žene, prerušavanja, sporedna lica, te izvještaji.

3. Osobine bošnjačke epske pjesme

Svaki čitalac živi ljudskim životom – ali u književnosti on taj život *spoznaje*; a spoznaje ga često u mnogo širim razmjerima nego što mu to dopušta njegovo pojedinačno iskustvo. Ali on tu širu spoznaju uvijek nadovezuje na svoje osobno iskustvo i na njemu je provjerava. (Škreb 1969: 18)

I usmena i pisana književnost imaju svoju osnovnu funkciju - da nam prenesu priču, iskustvo, znanje. Usmena književnost, od svojih početaka do danas, donosi nam široku lepezu tematike, motiva, događaja i junaka. Kako

ističe Stipe Botica: „Književnost je važna sastavnica ljudskoga života. Ona je također jedna od temeljnih spona kulture, i to one u njezinu izvornome značenju.” (2013: 9) Tvrtko Čubelić u radu *Usmena narodna književnost* (1969) navodi kako usmena epska pjesma ima korijene u najdaljoj prošlosti svakoga naroda, te kako su epske pjesme predočavale živote predaka; njihovu svakodnevnici, lov, rat. U epskoj pjesmi je jako bitan epski pjevač u kojem se spaja njegov talenat, ali i poznavanje tradicije i kulture o kojoj pjeva. Također, i uloga publike u nastajanju epske pjesme je izrazito važna. Čubelić primjećuje kako se usmena epska pjesma, za razliku lirske pjesme, pjevala pred publikom koja je igrala značajnu ulogu u očuvanju same pjesme. Samim time, epska pjesma je imala veliku društvenu ulogu; ona je prikazivala kulturne prilike svoga vremena.

Hadžem Hajdarević u radu „Krajiška epika i njezin epski ambijent” navodi da je bošnjačka usmena epika najviše vezana za Bosansku krajinu gdje su narodni pjevači opjevali događaje i junake vezane upravo za ovo geografsko područje. Pogled u prošlost ovog prostora otkriva da je ova epika obilježena sukobima. Posebice se ističe prostor Bosanske krajine koji je bio ispunjen ratovanjima, borbama, sužanjstvima. Naravno, i bošnjačke krajiške epske pjesme zrcale takav života na granici. Rašid Durić, u *Antologiji krajiške epike* (1998) ističe sljedeće osobine bošnjačke epske pjesme: duh ratništva, duh viteštva, utjecaj islama, tradicija Balkana.

Uvidom u sadržaj epskih pjesama primjetno je da se u njima impliciraju s jedne strane suživot, otvorenost, interkulturni dijalog, dok s druge strane impliciraju neprijateljstvo, zatvorenost i nedijalog. Upravo u takvom položaju su nastale najbolje bošnjačke krajiške epske pjesme, i najznačajniji i najbolji epski junaci: Mustajbeg Lički, braća Hrnjice (Mujo i Halil), Alija Đerzelez, Budalina Tale, potom: Bosnić Delalija, Eminić Alija, Dizdarević Meho, Buničević Mujo...

Epske pjesme Muje Velića, kazivača iz okoline Bihaća „pričaju“ o životu, o borbama, tadašnjem čovjeku, porodičnim i međuljudskim odnosima, običaju, tradiciji. Čitanjem i tumačenjem Velićevih pjesama vidljivo je da njihov narativ slika život u cijelosti, odnosno postaje zbirno sočivo života, najprije reprezentacijom junaka i njihovih vrlina, mahana, stremljenja, nadanja, pri čemu su epski junaci konstruirani u odnosu prema drugima, gdje su na značaju porodični i međuljudski odnosi. Pri tome, treba nagovijestiti da Mujo Velić u svojim epskim pjesmama slika junake u mejdanima i u okviru porodice, pri čemu se figura žene izdvaja u ovoj epici.

Bošnjačke krajiške epske pjesme odašiljaju ideje, motive, junake, događaje iz društvenoga i kulturnoga miljea. Ove pjesme predstavljaju značajnu ulogu za bosanskohercegovačku i bošnjačku kulturnu zajednicu.

4. Reprezentacija identiteta epskih junaka u pjesmama krajiškog pjevača Muje Velića

Svako egzistira u odnosu prema drugome; ne bismo mogli opstojati da ne živimo sa drugima i da svoj identitet ne gradimo u odnosu prema drugima. Svi teoretičari savremenokritičke misli se slažu da svoj identitet gradimo prema Drugom:

...i identitet subjekta zasnovao na složenim relacijama koje on zauzima prema drugima oko sebe, ideja o drugima kao o odrazu u kojem, gledajući druge, možemo vidjeti sebe postala je bitan sastavni dio moderne (tačnije; postmoderne) kritičke svijesti. Naime, po čuvenim Lacanovim riječima, *drugi* su mjesto s kojeg se pred subjekta postavlja pitanje njegovog postojanja. (Lešić 2003: 96)

Stuart Hall u radu *Kome treba identitet* (2001) piše o pitanju identiteta i identifikacije, te o tome kako je pojam identiteta zadobio interesovanje u svakom segmentu života (književnost, psihologija, historija). Također, Hall govori o tome kako su identiteti fragmentirani i nestalni, te stalno isključuju nešto i nekoga. Svi epski junaci u bošnjačkim krajiškim pjesmama Muje Velića grade svoje identitete u odnosima sa drugim ljudima iz svoje okoline. Te odnose najprije grade sa junacima na mejdanu, te sa svojim majkama i ljubama u okrilju svojih kula, pri čemu se vrši njihova psihološka karakterizacija. Lako se da uvidjeti da su oni jedan identitet sa, takoreći, dva lica – heroji, i obični ljudi, pri čemu je izvršena njihova heroizacija, ali i deheroizacija.

Stroga poetska forma epske pjesme likovima kao strukturalnim dijelovima forme, određuje način ponašanja i razrješavanja sukoba, koji su najčešće klišeizirani. Epska pjesma je toliko klišeizirana postupke epskog junaka, da ih najčešće možemo unaprijed predvidjeti i prosuditi. Epski junak se izgrađuje kao lik u okviru poznatih i zadatih junačkih norma, nastojeći da u okviru epskog sistema izvrši svoj zadatak. (Durić 1998: 425)

Reprezentiranjem identiteta ovih junaka, u toj žiži borbi i mejdana, inicira se pravo na život, na slobodu, na slobodno kretanje. Jednostavno, briga za Drugoga, bez obzira sa koje strane međe potječe, bez obzira koje je nacionalne i vjerske pripadnosti.

4.1. Dizdarević Meho i Buničević Mujo u sužanjstvu

U konstrukciji radnje Velićeve pjesme *Dizdarević Meho i Buničević Mujo u sužanjstvu* učestvuju Mustaj-beg, zatim od Kladuše Mujo i Tale Ličanin. Mustaj-beg je uvijek, pa i u ovoj pjesmi, epski junak koji je „direk od Udbine”, on je taj koji predvodi svoje Udbinjane, i koji pomaže svojim drugovima koji su u nedaćama, kao što je upravo sužanjstvo. On je junak koji biva u svome begluku i posmatra sa strane dešavanja, ali i okuplja vojsku da pomognu onome koji je u nevolji. U ovoj pjesmi majka Dizdarević Mehe se obraća Mustaj-begu za pomoć, odnosno za sinovljevo izbavljenje iz sužanjstva. Pored toga što je u epskim pjesmama zastupljena događajnost, postoje i dijelovi koji su okićeni liričnošću čime dolazi do deheroizacije, odnosno do razobličjenja herojskoga konteksta pjesme, te rušenja herojske slike epskih junaka. Upravo to se može uvidjeti kroz stihove u kojima su begu „suze udarile“ jer je vidio da ginu momci sa obje strane mejdana. Mirsad Kunić u svojoj studiji *Usmeno pamćenje i zaborav. Krajiška epika i njeni junaci* (2012) navodi kako je Mustajbeg junak koji osjeća, žali i plače, i da je tako obuhvaćen i procesom psihologizacije. Ali, on je i junak koji želi da ima znanje o događajima. Mustaj-beg, po običaju, uvijek doziva od Trnovca Talu da izvidi koliko ima vojnika, te uvijek zove i Đulić-bajraktara. Također, tu je i mali Radovan koji je uz Mustaj-bega i njegovu vojsku, čak Radovan savjetuje junake:

Hajde Tale na Rudinu siđi / Viđaj Tale kol'ko je vojnika / Pa mi Tale u begluku javi (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Drugi epski junak u ovoj epskoj pjesmi je od Kladuše Mujo koji će Mustaj-begu pomoći sa ostalom vojskom da izbave Mehu iz sužanjstva. Mujo je prikazan kao junak koji je željan borbe i mejdana:

Evo ima misecima dana / Ne krvarim mača zelenoga / A sad mi je dobro ožednio / Valja ga sniti Zadru bijelome / Pa ga tamo krvi napojiti javi (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Naime, Mujo Hrnjica je prikazan kao najbolji junak, ali i njegov konj je prikazan kao najbrži, pri čemu se i u ovoj pjesmi prikazuje koliko je bitan odnos junaka sa njegovim konjem.

Jer je prvi od Kladuše Mujo / Bržeg konja nejma od njegova / Ni junaka boljeg od njegaka (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Mujo Hrnjica je epski junak koji je i historijska ličnost, on je mustafaga Hurakalović, kako navodi Mirsad Kunić u spomenutoj studiji *Usmeno pamćenje i zaborav. Krajiška epika i njeni junaci* (2012). Također, u ovoj pjesmi se spominje bošnjački krajiški epski junak Dizdarević Meho koji je profiliran kao hrabar, trvdoglav i ponosan.

4.2. Ženidba Hrnjice Halila

Kako je već navedeno, jedna od karakteristika bošnjačke krajiške epske pjesme jeste važna uloga žene. Tematika ovih pjesama često je vezana uz žene, kao što su otmice, svatovi i izbavljenje iz sužanjstva. „Junačkim mejdanima većinom je povod žena i obraz.” (Hörmann 1996: 60) U pjesmi *Ženidba Hrnjice Halila*, kako se i po samome naslovu može zaključiti, osnovna je tematika ženidba. Što se tiče glavnog junaka, kritika je zamijetila (Mirsad Kunić, Rašid Durić) da je ovaj epski junak viteškoga držanja, velike fizičke spremnosti za mejdane, te da je najljepši epski junak.

Po srčanosti i smjelosti Halilu nema premca u bošnjačkoj epskoj pjesmi. Hrabrim srcem je iznad čuvenog mu brata Muje. Umjesnim i harmoničnim poređenjem Halila sa ljepotom djevojkom, usmeni je stvaralac u oblikovanju ovog lika izrazio ne samo simpatije već osjećanje nježnosti i tankočutnosti. (Durić, 1997: 276)

U ovoj epskoj pjesmi je, ženidba popraćena borbama i mejdanima iz razloga što su se zaljubili momak i djevojka koji ne pripadaju istoj vjeri i istom narodu - Halil Hrnjica iz Krajine i Anđa iz Kotara. Njihovu ljubav zabranjuje Anđin brat Smiljanić. Također, u ovoj pjesmi primjetna je bratska ljubav između Muje i Halila Hrnjice. Mujo Hrnjica ide u Kotare, ali šalje Muju u Mustaj-begov čardak jer je tu Halil. Halil ne razmišlja, nego odmah kreće u pomoć bratu Muji. Za lik Muje Hrnjice vezuje se postojanje vile koja mu pomaže u teškim situacijama, kao što je prisutno i u ovoj pjesmi. Epski junak Mujo zove vilu da mu pomogne u mejdanu sa Vidom, i vila mu uvijek dođe u pomoć, pri čemu je izvršena deheroizacija epskoga junaka Muje Hrnjice – on je „prizemljen” jer bez pomoći vile ne može pobijediti u borbi sa protivnikom.

Također, u ovoj pjesmi Mustaj-beg je u svome čardaku sa saborcima, uživaju u piću i rasonodi, ali se odaziva na pomoć svojim Udbinjanima, kao što je odazivanje za pomoć Hrnjici Halilu da oženi lijepu Anđu. Mustajbeg Mustaj-beg

zove Đulić bajrakatara da „opali dva topa velika“, ustvari da da znak vojnicima u Lici da idu u borbu, a mali Radovan Mustaj-begu oprema „konja velikoga“. Tale obavještava Mustaj-bega da je vojska iskupljena, i podvikiva Udvinjane.

Braćo moja moji Udvinjani / Koji žali oca i matere / Koji žali sa
odžaka ljube / Koji žali đeco kopiladi / ... Nek' ne ide s nami četovati
(The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Rašid Durić u radu „Epski junak Budalina Tale“ ističe da je Tale epski junak sa smiješnim nadimkom Budalina, te smiješnim akcijama, junak lakrdijašenja i vragolanstva. „I Talina najčešća uloga u epskoj pjesmi je da zabavi i oraspoloži svoje drugove.“ (1998: 419). Također, Durić napominje da je Tale, uprkos tome smijehu i zabavi, veoma oštrouman i mudar epski junak. Durić ističe, kao i svi usmeni kritičari, da je Tale čobanskoga porijekla, sirotinjskoga izgleda. „Vanjskim izgledom Tale razbija kanone epske idealizacije svih naših junaka.“ (Durić 1998: 421) I Munib Maglajlić se u radu *Jedan davnašnji zapis o Budalini Tali* (1997) referira na istraživanja Nikole Tordinca o Budalini Tali, gdje Tordinac zapaža da je Tale ustvari čauš svatovskoga veselja, veseljak, epski junak humora.

4.3. Tri silena bana udaraju na Undur

Bošnjačka krajiška epska pjesma *Tri silena bana udaraju na Undur* cetralni dio radnje gradi na dvije strane međe. Spominju se janjočki ban i Gavran kapetan s jedne strane, i sa druge strane Ahmet-beg i Memiš. Janjočki ban hoće da oženi Zlatiju, tj. kćerku Ahmet-bega pri čemu se koristi nasiljem jer Zlatija ne želi da se svojevoljno uda za njega.

Junaštvo i herojstvo dolaze do izražaja u svim pjesmama bihačkoga kazivača epskih pjesama, ali to junaštvo je nekada, kao i u ovoj pjesmi, nauštrb nevinih života. Kada je Memiš pozvao sejmene da se bore, te da odbrane Ahmetovu kulu, svi su se hrabro odazvali.

Svaki reče Memiš buljubaši / O Memišu naš brate rođeni / Mi
ne damo hrsa ni obraza / A ni kule bega Ahmet bega / Dok je
glava poviše ramena / (The Millman Parry Collection of Oral
Literature)

U ovoj Velićevoj epskoj pjesmi je Memiševa herojska dimenzija došla do izražaja. Kada su ban i njegova vojska napali Ahmetovu kulu, Memiš ne bježi, nego se bori.

Vidi on se duge fati granalije / Pa na mazgal pušku naslonijo /
Pa u nišan oba ufatijo / (The Millman Parry Collection of Oral
Literature)

I u ovoj epskoj pjesmi, epski junaci su i deheroizirani. Posebno se ističe deheroizacijska crta junaka, mladih kapetana janjočkoga bana. Kada ih ban pita da li su spremni sići na Beganjsko ravno, da uhode Ahmetovu kulu, niko se ne javlja.

Ja kad čuli mladi kapitani / Niko tamo ne zna sihoditi / Nikad
tamo nisu prohodili / Obisiše sa ramena glave / Braćo moja u
meraju travu / (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Kritičari usmene epske pjesme ističu da epski junaci imaju veliko poštovanje prema svojim majkama. Kako ističe Kosta Hörmann u svome zborniku *Narodne pjesme Bošnjaka I* (1996) epski junak poštuje majku svoje nad svim drugim, toliko da će pustiti i svoju ljubuu, ako majka to zatraži. Epski kazivač Mujo Velić u ovoj pjesmi važno mjesto daje ulozi majke. „Ostarila majka“ od Save i Ostoje je prikazana kao brižna.

Al' to čuje ostarila majka / Vi'rna ljuba Milosave kneza / Pa izleti
u halvat avliju / Od avlije vrata otvorila / Ja kad viđa dva rođena
sina / Vid'e stara pa im besidila / Gjeco moja Sava i Ostoja / A
što ćete u selu našeme / Ako čuje beže Ahmet beže / On će sa vas
porezati glave / (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

4.4. Vid Karlović i raja ispod Kraja

U pjesmi *Vid Karlović i raja ispod Kraja* spominju se sljedeći junaci: Mustaj-beg, Mujo Hrnjica, Tale, Bosnić Delalija, Eminić Alija, Vid Karlović i Henkalić ban. Dinamičnost radnje se u ovoj epskoj pjesmi postiže napetim neprijateljskim odnosima između junaka na Udbini i junaka iz Karlovca. I u ovoj pjesmi Mustaj-beg je prvak od Udbine, on predvodi svoje saborce koji mu se obraćaju u svakoj nevolji. On prvo sasluša probleme svojih Udbinjana, a onda traži junaka koji će se zalagati za zaštitu Udbinjana od napadanja Vida Karlovića i Henkalića bana. Mustaj-beg se uvijek obraća Đulić bajraktaru da opremi vojnike te da puca iz topova da okupi vojnike. Tale je u ovoj pjesmi prikazan ne kao junak autsajder, kako je uopće u mnogim epskim pjesmama opisan. On shvata ozbiljno svoj zadatak, bez „lakrdija“, naposljetku on hoće „debeloga kulaša“, a ne mršavoga

doru. Bitno je napomenuti da epski junaci u ovoj epici imaju svoga konja, te su emotivno mnogo vezani uz svoje konje. Prema Hörmannu „Junaku je dika dobar konj.” (1996: 62)

Jaši svoga velikog goluba / A ja hoću debelog kulaša (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Mirsad Kunić u svojoj studiji *Usmeno pamćenje i zaborav. Krajiška epika i njeni junaci* (2012) navodi kako je Mujo Hrnjica junak kojemu je vila dala snagu, i on zadržava to pravo da mu vila povremeno pomaže u najtežim trenucima. Epski junak se i u ovoj pjesmi obraća vili za pomoć pri čemu se vrši deheroizacija epskoga junaka Muje, ali i Vida koji ga moli da ga ne ubije. Oba junaka, tj. junaci sa obje strane međe postaju samo obični ljudi željni da ostanu u životu.

Kriknu Mujo u studenjoj stini / Pa podviknu zagorkinju vilu / Sestro moja zagorkinjo vilo // Danas meni u pomoći bidi / Ja kad vila riči razumila / Sleti vila sa četiri krila / Ja kad Vidak opazijo vilu / Evo 'vako Muji govoriyo / Ti ćeš Mujo mejdan zadobiti / ... Nemoj meni kidisati glavu (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Bosnić Delalija i Eminić Alija predstavljaju prijateljstvo u epskome svijetu, odnosno na mejdanu. Kada Delalija zaplače jer nije pobijedio na mejdanu, pri čemu je primijetna deheroizacija njegovoga lika, Eminić Alija ga tješi i kaže mu da ne može uvijek zadobiti mejdan. Bosnić Delalija se, kao skoro svi junaci, obraća svojoj majci i traži od nje halal.

Ja kad dođe svojoj bijeloj kuli / Nađe svoju na odžaku majku / Poletijo svojoj staroj majci // U obi je poljubijo ruke / Halali mi moja stara majko / Halali mi i blagosivaj me (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Također, Bosnić Delalija, ali i Eminić Alija su epski junaci koji se bore za svoje ljube, koji ne bježe od mejdana jer oni su ustvari „muškarci heroji”, a ne „tanahne divojke”.

Baš mi nismo tanahne divojke / Bog ubijo svakoga Turčina / Koji se boji po dva kaurina / Sramota je Bogom pobratime / Da pišemo na grad na Udvinu // ... Sve bi rekle u Lici divojke / Da mi jesmo tanahne divojke / ... Bolje nam je muški izginuti / Nego ženski na Udvini živit' (The Millman Parry Collection of Oral Literature)

Kako je već navedeno, Krajina je bila u takvom položaju da se mejdani, otmice, izbavljanja iz ropstva bili svakodnevnica. Đenana Buturović u studiji *Bosanskomuslimanska usmena epika* navodi sljedeće: „Osnova nastanka dijela muslimanske epike u Lici i Bosanskoj krajini i njenog kontinuiteta u Bosanskoj krajini leži u etničkoj, geografskoj i političkoj povezanosti ovih krajeva.” (1992: 21) Također, i Rašid Durić u radu *Etika i psihologija Mustajbega Ličkog i braće Hrnjice* (1997) navodi razlog sukoba u određenim geografskim predjelima.

Sukobi bošnjačkih epskih junaka sa uskocima i hajducima (koji čine fabularnu okosnicu naše epike) povijesno su se najčešće dešavali između 16. i 18. st., najvišena prostoru između Senja, Ravnih Kotara i Zadra na jugu, preko Udbine i Bihaća na sjeveru, i u pravcu jugozapadne Hercegovine. (Durić 1997: 268)

4.5. Ženidba Ograšović Ale

U ovom dijelu Bosne, gdje su se ustoličile borbe, gdje je profiliran granični identitet u borbi za egzistenciju, često se prepliću herojska i ona manje herojska crta epskih junaka. Ovdje su se gradili identiteti na razmeđu svjetova u opozitnom djelovanju epskih junaka sa suprotnih strana međe. Naime, i *Ženidba Ograšović Ale* je pjesma Muje Velića u kojoj se isprepliću ljubav i mejdani. Ograšović Ale je neustrašivi junak koji u isto vrijeme i voli. On se bori za ljubav svoje drage Jele iz Kotara. Njih dvoje skupa prelaze mnoge prepreke, ranjeni su, ali ostaju skupa u veselju. On je junak koji sluša savjete svoje Jele, bez obzira na junaštvo ima sluha za srce, a ne samo za mač, čordu, ili pak pušku. On održava svoja obećanja bez obzira na opasnosti koje mora prevazići do ispunjenja cilja – do osvajanja svoje Jele.

Oho, ja ću ići, pa da nije doći, / Oho, jer sam njojzi tvrdu vjeru dao,
/ Oho, da ću njojzi na Kotare sići, (Parry, Lord i Bynum 1979: 82)

Ograšović Ale je junak koji ima veliko poštovanje prema svojoj majci, ustvari prema svojim roditeljima. Oboje ih ljubi u ruke i traži halal od njih jer ide u Kotare po svoju Jelu. Roditelji ga podržavaju u njegovome naumu i daju mu halal i blagoslov. U pjesmi *Ženidba Ograšović Ale* spominju se i sljedeći junaci: Mustajbeg, Mujo od Kladuše, od Trnovca Tale, Eminić Alija, Dizdarević Meho, Musić-bajraktar, Đulić-bajraktar, Pločanin Alaga, od Bunića Mujo, od Gospića Hasan Kurtović. Naime, i u ovoj pjesmi je radnja dinamična, dešavaju se međusobne borbe. Mustajbeg je i ovdje onaj junak koji pomaže svojim saborcima, šalje im u pomoć vojnike.

Mustaj-beg je najveći autoritet Like i Krajine, graničar i zapovjednik koji stoluje na Udbini. Epski pjevač ni uz jedan ženski lik nije vezao sudbinu ovog zapovjednika, ne spominje se niti ko mu je bila životna saputnica. Tome je najvjerovatnije zbog toga što, kao zapovjednik i vrhovni autoritet, nikada ne broavi u svojoj kući, uvijek ga zatičemo u mejhani na Udbini, odakle sve kreće i kamo se sve vraća. (Kunić 2012: 56)

Može se primijetiti da je i u pjesmama Muje Velića, Mustaj-beg junak koji živi na Udbini i najviše vremena provodi u mejhani sa svojim Udbinjanima. On je junak koji naređuje i pomaže kada su njegovi Udbinjani u nevolji. Također, u pjesmi *Ženidba Ograšović Ale*, Mustaj-beg šalje Đulić-bajraktara da ga izvještava o stanju što se tiče vojske i borbi. Zatim zove i od Trnovca Talu da ide na Rudinu da vidi šta se dešava. I u ovoj, kao u većini Velićevih pjesama, Tale je junak koji „podvikiva” u borbama. Mirsad Kunić u svojoj studiji *Epki junak Budalina Tale* (2004) navodi da je Tale epski junak koji je uveliko drugačiji od ostalih epskih junaka (po svojoj oskudnoj opremi, oružju, konju i kuli), te da je junak koji unosi smijeh i šalu u epski svijet. U pjesmama Muje Velića se može uvidjeti da je on junak koji „podvikiva”, ali se ne bori. Ipak, u nekoliko Velićevih pjesama Mustaj-beg mu daje za pravo da uradi šta mu je volja sa neprijateljima koje su zadobili u borbi. U ovoj pjesmi Mustaj-beg, kao i inače, zove svoga slugu maloga Radovana da mu spremi „velikoga goluba”. Mustaj-beg ima veliko srce i daje cekine svakoj majci čiji je sin poginuo u mejdanima. Također, u ovoj epskoj pjesmi je prisutna deheroizacija lika Vuka Brinjenina koji je zaplakao od boli kada je pao sa Alinoga konja. Mujo Velić u pjesmi *Ženidba Ograšović Ale* je prikazao Muju Hrnjicu kao epskoga junaka ali i dobrog prijatelja. Naime, on umije i da zagrlji svoga saborca, da mu kaže da će njegove rane zacijeliti – upravo tako se je obraćao Ograšović Ali.

4.6. Ženidba Omerbega od Varada

Ženidba Omerbega od Varada je pjesma koja pjeva o ženidbi sina gazi Hasan-age, Omer-bega od Varada. Omer-beg želi da oženi Janju bana janjočkoga, od Janjoka grada česarova, ali njen otac nju želi udati za drugoga mladića. I ovaj junak ima poštovanje prema svojim roditeljima, ali i roditeljska brižnost prema sinu dolazi do izražaja pjesmi (i majka i otac se brinu za Omer-bega).

Stara majka kanat otvorila. / ... Momak viknu na avlinskim vratu:
/ “Ej, dovala, moja stara majko.” / Stara majka na avliji kaže: /

“Hajirom ti putovanje bilo, / Sine dragi, u mene jedini, // Sine dragi u mene jedini. / Kud god iš’o, svojoj staroj majki doš’o. / Svital tebi obraz u divanu, / Premic’o ti vranac u mejdanu. (Parry, Lord i Bynum 1979: 174)

Omer-beg je junak koji ne preza od mejdana, ali on je i junak koji je slab na ženska srca. Ne može ostati ravnodušan na ženski plač, odnosno na plač Zlatke Surguč Omer-bega. Naime, ona se ne želi prisilno udati i u tome joj pomaže Omer-beg. On je hrabar, dosljedan svojim željama, neustrašivi junak. Bori se bez straha sa pašalijima, a samim time se protivi i budimskome veziru koji je izdao da Zlatku prisilno udaju za „kaurina“. U ovoj epskoj pjesmi se spominje i Huse koji prati i pomaže Omer-begu u borbama, ali se spominju i „ljuti Arnauti“ koji su glasoviti junaci. Gavran kapetan i haznedar Mujaga su likovi koji voze kočije u kojima je Zlatka, odnosno voze je da je udaju za janjočkoga bana. Lik Mujage je deheroiziran jer bježi na konju kada je opazio da će ga ubiti Omer. Fazli-paša sa svojom vojskom, također, pomaže Omer-begu. Omer-beg i njegovi pomagači su svojim herojstvom uspjeli spasiti muka i boli dvije ženske osobe – Janju i Zlatku.

5. Zaključna promišljanja

Epski pjevač Mujo Velić svojim pjesmama reprezentira identitete epskih junaka bošnjačke krajiške epske pjesme. Najprije profilira najznačajnije epske junake: Mustaj-bega Ličkoga, Muju i Halila Hrnjicu, Taleta Ličanina, ali i ostale poznate bošnjačke krajiške epske junake, kao što su Ograšović Ale, Omerbeg od Varada, Bosnić Delalija, Eminić Alija, Didarević Meho i Buničević Mujo.

Interpretiranjem i analizom Velićevih odabranih pjesama donosi se iskustvo ovih junaka koji grade identitete u odnosu prema drugima; u mejdanima i u porodici. Identiteti epskih junaka su sazdana od herojstva, hrabrosti i požrtvovanosti za kolektiv, ali i od velikih emocija, milosti i požrtvovanosti za svoje najbliže. Pri tome se u pjesmama ovoga bihačkoga pjevača profiliraju epski junaci u heroizaciji, ali i deheroizaciji (ljuti su borci u mejdanima ali i blagi prema svojim saborcima, te sasvim obični ljudi u svojim kulama i prema svojim majkama i ljubama).

Reprezentacijom identiteta epskih junaka ukazuje se na granični položaj Krajine i života u njoj, na sličnosti i različitosti, na prijateljstva i neprijateljstva, pobratimstva i posestrimstva. Jednostavno, inicira se briga za Drugoga, i interkulturni dijalog u bošnjačkoj krajiškoj epskoj pjesmi Muje Velića.

Bošnjačke krajiške epske pjesme Muje Velića putem epskih junaka donose bogato iskustvo bošnjačkoga krajiškoga čovjeka i bošnjačke kulture. Također, ove pjesme i ovi epski junaci imaju misiju da utječu i na današnjega čovjeka i današnji način života. Usmena književnost uopćeno, pa i ova epika odupire se zaboravu, te promovira osnovne životne vrijednosti.

THE REPRESENTATION OF EPIC HEROES IN THE POEMS BY A BOSNIAK KRAJINA EPIC POET MUJO VELIĆ

SUMMARY

The focus of this paper will be the epic poems by a Bosniak Krajina poet Mujo Velić. The analysis of these poems will display the representation of the epic heroes; the construction of their identities woven by heroism and battles, as well as in a family atmosphere, and disrupting heroic cultural code. During this analysis, it will become evident how the identities of these renowned Bosniak Krajina epic poets are torn apart between the battles and intimate space of chamber, tower and courtyard. They were major warriors in battles, but also the embodiment of emotionality in the private sphere of life, in relation to those weaker and more powerless ones. By interpreting these poems by the Bihać poet Mujo Velić, it will be shown how much the Bosniak Krajina epic painted the Bosnian Krajina man and the life of that time.

Key words: Bosnian epic poems, Mujo Velić, identity, epic heroes, (de)heroization, intercultural dimension.

Izvori i literatura

Izvori

The Millman Parry Collection of Oral Literature Widener Library, Room C, Harvard University.

Serbo-Croatian Heroic Songs. Collected by Milman Parry, Alber B. Lord and David E. Bynum, Volume 14, Bihaćka Krajina: Epics from Bihać, Cazin and Kulen Vakuf (1979), Edited with Prolegomena and notes by David E. Bynum, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Literatura

- Bošnjačka književnost u književnoj kritici – usmena književnost*, knjiga II (1998), ur. Enes Duraković, priredili Đ. Buturović i M. Maglajlić, Alef, Sarajevo.
- Botica, Stipe (2013), *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- Burzynska, A. / Markowski, M. P. (2009), *Književne teorije XX vijeka*. Službeni glasnik, Beograd.
- Buturović, Đenana (1982), *Bosanskomuslimanska usmena epika*, Svjetlost, Sarajevo.
- Buturović, Đenana (1995), *Usmena epika Bošnjaka*, Sarajevo: Preporod.
- Durić, Rašid (1998), *Antologija krajiške epike*. Bihać: NIP "UNSKO-SANSKE NOVINE".
- Hörmann, Kosta (1996), *Narodne pjesme Bošnjaka I*, Preporod, Sarajevo.
- Kunić, Mirsad. (2004), *Epski junak Budalina Tale*, BOSNIA ARS, Tuzla.
- Kunić, Mirsad. (2012), *Usmeno pamćenje i zaborav. Krajiška epika i njeni junaci*, Biblioteka "Gradina" Knjiga 66, Tešanj.
- Lord, Albert B (1990), *Pevač priča*, Idea, Beograd.
- Lešić, Zdenko / Kapidžić-Osmanagić, Hanifa / Katnić-Bakaršić, Marina / Kulenović, Tvrtko (2006), *Suvremena tumačenja književnosti i književnokritičko naslijeđe XX stoljeća*, Publishing, Sarajevo.
- Lešić, Zdenko (2003), *Nova čitanja. Postrukturalistička čitanka*. Buybook, Sarajevo.
- Schmaus, Alois. (1953), *Studije o krajinskoj epici*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Usmena epika Bošnjaka* (1997), priredio Enes Kujundžić, Svjetlost, Sarajevo.
- Uvod u književnost. Drugo, dopunjeno izdanje* (1969), urednici Fran Petre i Zdenko Škreb, Znanje, Zagreb.

Radovi

- Buturović, Đenana (1998): "Bošnjačka epika u svjetlu dosadašnjih proučavanja". u: Đenana Buturović i Munib Maglajlić, pr., *Bošnjačka književnost u književnoj kritici - usmena književnost*, knjiga II (1998), Alef, Sarajevo.
- Čubelić, Tvrtko (1969): "Usmena narodna književnost". u: Fran Petre i Zdenko Škreb, pr., *Uvod u književnost. Drugo, dopunjeno izdanje* (1969), Znanje, Zagreb.
- Durić, Rašid (1998): "Epski junak Budalina Tale". u: Đenana Buturović i Munib Maglajlić, pr., *Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Usmena književnost, knjiga II*, 419, 421 i 425, Alef, Sarajevo.

- Durić, Rašid (1997): "Etika i psihologija Mustajbega Ličkog i braće Hrnjice". u: Enes Kujundžić, pr., *Usmena epika Bošnjaka*, 268 i 276, Svjetlost, Sarajevo.
- Hajdarević, Hadžem (1998) : "Krajiška epika i njezin epski ambijent". u: Nevzet Veladžić, pr., *Krajiške epske pjesme*, str. 6, NITP "Bošnjak", BIBLIOTEKA KLJUČANIN, Bihać.
- Maglajlić, Munib (1997): "Pričanje o Muju Hrnjici i njegovom bratu". u: Enes Kujundžić, pr., *Usmena epika Bošnjaka*, Svjetlost, Sarajevo.
- Stuart, Hall (2001): "Kome treba identitet?". u: *Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*, br. 64/10, 215 – 233. Fabrika knjiga, Beograd.
- Zdenko Škreb (1969): "Književnost i društvo". u: Fran Petre i Zdenko Škreb, pr., *Uvod u književnost. Drugo, dopunjeno izdanje*, str. 18, Znanje, Zagreb.

Popis linkova preuzetih elektronski iz zbirke Millmana Parryja (The Millman Parry Collection of Oral Literature Widener Library, Room C, Harvard University):

- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN6431>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN6431>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN6431>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN1893A>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN1966>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN1966>, 3. 6. 2024)
- <https://curiosity.lib.harvard.edu/milman-parry-collection-of-oral-literature/catalog/30-PN1966>, 3. 6. 2024)